

YUSUPOV, Ferit (2014). "Türk Halkları Münevver Abdulah Tukay". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.307-311 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Ferit YUSUPOV*

TÜRK HALKLARI MÜNNEVERİ ABDULLAH TUKAY

Her milletin, kendisiyle gurur duyduğu evlatları vardır. Tatar tarihinde de böyle insanların sayısı az değildir; fakat milletlerin hayatında büyük değişikliklere sahne olmuş, 20. yüzyıla göz attığımızda Tatar zihnine ve ruhuna Tukay kadar büyük tesir eden ikinci bir şahsı göstermek mümkün değildir. Hal böyleyken Tatarların manevi hayatında o kadar büyük rol oynama fırsatını da bulmamış, gibi gelebilir insana. 20. yüzyıl bizim tüm davranış biçimlerimizi, hayat tarzımızı değiştirdi. Tatar tarihinde 20. yüzyıl, Tukay yıldızı altında geçmiştir. Bu yıldız yolları aydınlatan lambalar gibi yollarımıza ışık saçmıştır.

O tüm hücreleri, bütün varlığıyla Tatar şairidir. Tukay, Tatar dünyasının küçütölmüş nümunesi gibidir. Onun, tıpkı milletimiz gibi çileli geçen hayatı, öksüz hayalleri, yetim hisleri Tatarlığını kaybetmemiş herkesin içini dağlar. O kendisi için: "Talihsiz milletin tahilsiz evladı. Talihsiz toprağın esir bülbülü." - boş yere dememiştir. Onun eserlerinin seviyesini sadece doğuştan gelen üstün yeteneği değil; şairin çileli hayatı, Allahu Teâlâ'nın verdiği gönül zenginliği de belirler. (Rkail Zeydula)

Doğum günü şiir bayramı olan yeryüzünün tek şairi belki de Tukay'dır. Tatar halkı Tukay'ın doğum günü olan 26 Nisanı her yıl şiir bayramı olarak kutluyor. Feleğin hışmına uğramış bir halk için Tukay Allah'ın peygamberi gibi göklerden indirilmiş hediyedir. Onun birden bire büyümesi için koşullar da vardı. XIII. yüzyılda Kul Gali 'Kıssa-i Yusuf destanı ile açmış olduğu şiir deresine daha sonraki dönemlerde Kutb', Mahmud Bulgari, Hısam Katib, Seyfi Sarayı, Umme Kamal, Muhammadyar, Meüle Kılıy, Akmulla, Kandaly'lar kendilerine özgü akımları, süsleri, özellikleriyle katılmaktaydılar. XX. yüzyılın başında Tatar edebiyatında değişik türlerin gelişmesinde katkıda bulunan büyük şahıslarla zengin olduğunu unutmamak

* Prof. Dr. Kazan (İdil boyu) Federal Üniversitesi.

gerekiyor. G. Ishaki, S. Ibragimov, Derdmend, F. Emirhan, S. Remiyev, G. Kamal gibi söz ustalarıyla her bir milli edebiyat övünebilirdi. Tukay kısa bir zaman içinde derin muhtevalı, açık düşünceli şiirleriyle kendi sedası, usulü, ahenkliliği olan şiirleri ile ünlü şairler sırasına girmiş, halk şairi yüksek ünvanına layık olmuştur. Tukay seviyesine yükselmiş şair dar edebi çerçevelere kapanarak büyümedi (T.Galiullin).

Tukay, yalnızca Tatarların değil, bütün Türk Dünyasına sesinin rengini yaymış, her yöre biraz da onun rengiyle boyanmıştır. Bu yankıyı, sayfalarımız arasında da bulacaksınız, Cengiz Aytmatov, Olcas Süleyman, Bahtiyar Vahapzade, Fuat Köprülü gibi Türk halklarının önde gelen yazar, şair ve edebiyat araştırmacılarının onun hakkında söylediklerinden de tespit edeceksiniz.

Ünlü Kazak yazarı Sabit Mukanov şöyle demiştir: “XX. yüzyılın başına Türki illeri konuşan halklar arasında Tatar kültürü en ileridir.” Halk yaşayışını, onun manevi dünyasını, felsefesini, törelerini derinden yansıtmak için sadece yetenek ve edebi muhit kafi değildir.

26 Nisan 1886 tarihinde Kazan yanındaki Kuşlavıç köyünde bir imamın oğlu olarak dünyaya gelen Abdullah'ı öksüzlük düpedüz beşikte buluyor: 5 aylıkken babasını, 3 yaşında annesini kaybediyor. Gelecekteki şairin çocukluğu anne baba şefkatini görmeden Sasna, Uçile, Kırday köylerinde, sonra da Cayek şehrinde türlü, daha çok zor koşullarda, yabancı kişilerin ellerinde geçiyor. Tukay aslında çok zor şartlarda yaşamıştır. Bu durum Tatar halkının tarihi trajedisini, bugünkü vaziyetini, dumanlı geleceğini tam olarak ortaya koyuyor. Tukay'ın hayatını, mizacını, faciasını büyük muhacir Ayaz Ishaki iki cümleyle anlatıyor. "O yetim büyüdü, yetim yaşadı, yetim öldü. O yalnız yaşadı, yalnız öldü".

Tukay ilk kez yazmaya Cayek'te başlar. Medresede aldığı bilim ruhunu saklayan genç şairin "Hürriyet Hakkında", "Dostlara Bir Söz", "İttifak Hakkında" (1905) gibi ilk eserlerinde sosyo-politik yön vurgulanarak, şiir ruhunun gücü, düşünceleri açıkça bildirirse bile, şair eski kitaplarda olduğu gibi nasihate daha çok başvuruyor;

1906 yılında yazdığı "Tatar Kızlarına", "Kimi Sevmek Gerek?", "Güz", "Şaire" adlı eserlerinde kısa bir zaman içinde yükselecek güçlü lirik yetenek olduğunu ortaya koyuyor. "Parazitlere" adlı hicvinde de sosyal sorunları vurgulayarak, fakirleri inciterek, istismar ederek zenginleşen "Aristokrat parazitler, kalın

kursaklı, küçük başlı kimseleri" (s. 183) acı bir tebessümle hicvediyor, yeni tipler yaratıyor ve böylece bunlardan intikamını alıyordu.

Günün siyasetinden de uzak değildir şairin kalemi. "Millet Meclisine" adlı şiirinde Rusya şairlerinin birincisi olup, hükümdarın kurduğu meclisin işe yaramaz boş olduğunu ortaya çıkarıyor. Bu şiirlerinde genç Tukay bir vatandaş, politikacı olarak halkı adına fikirlerini söylüyor. Milletinin çevikliğini çalışkanlığını, doğa sevgisini, insan niteliklerini ortaya koyan "Şürele" adlı (1907) eserinde folklorla, halk mitolojisine iniyor. Bu değerli kaynak bütün sanatına destek olmuş, ruh vermiştir.

Püskürmeye hazır yanardağ gibi coşku duyan bilinci, kalbi öz halkının sevinci ve hüznü, gelecekteki kaderi hakkındaki düşünceleriyle çarpınan genç şair nice yıllar hayal dünyasında yaşadığı, tatlı rüyalarında gördüğü Kazan'a yola koyulur, çocukluğunun geçtiği vatan topraklarına geri dönüyor.

"Ayrılıp gitsem de senden ömrümün tanında ben,
Ey Kazan ötesi! Sana döndüm daha çok severek ben."
(Doğduğum Yere).

Kazan'ı görme sevincini ifade eden "Çilt At" adlı (1907) şiir onun yazma başarısının derin sırlarını gösteren, yetişkin şair kaleminden çıkmış bir eserdir.

"Ey Kazan! Dertli" Kazan! Dertli Kazan! Nurlu Kazan!

Buradadır atalarımın köşeleri, bucakları Buradadır:, dertli gönlün hurileri, cennetleri" (s. 275).

Tukay'ın Kazan'da yaşadığı zamanlardaki yazdıkları Tatar şiirini dünya edebiyatı seviyesine yükseltmiştir. Sekiz yıllık şairlik döneminde o, on bin satırdan daha fazla şiir, nesir, eleştiri ve sosyal politik konulu köşe yazıları yazmıştır. Bütün ülke, ayrıca Tatar halkı için önemli olan bir olay da onun dikkatinden kaçmamıştır.

Yakın akrabaları, evi, toprağı, ailesi olmayan şair zor anlarda halkına sığınıyor, halktan esin alıyordu.

"Az mı itildim kakıldım, ben zavallı yetim
Azıcık yetiştirdi, okşayarak alnımı milletim".

Bütün varlığıyla kendisini Tatar evladı olarak tanıyan Tukay tüm insanlara özgü sorunlarla ilgileniyor. O, kendinin Tatar soyundan olduğunu saklamıyor. Tam tersi, bununla gurur duyarak yaşıyordu.

“Dürüst Tukay” diye halk tarafından verilmiş, mahlasına layık olduğunu gösterdi. Konuları bakımından geniş, üç düzlemli ve sanatça yüksek seviyedeki eserlerinde Tatar halkının asırlar boyu sınavda geçen özellikleri, kızların güzelliğini, vatan topraklarının güzelliğini çeşitli türlerde yazdığı eserlerde derin olarak yansıtmaktadır.

Lirik eserlerden "Milli Endişe"de Tukay hüznü halkının trajik geçmişine bağlıyor. Kalpleri pareleyen ezgi halkının kaderinden doğmuştur.

Kesilip kesilip yeniden yükselir,
Bu Tatar gönlünün hisleridir
Guçsüz düşmüş, son üç yüzyılda,
Kader bizi ezmiş nasıl da
Az mı mihnet çekti milletimiz,
Az mı gözyaşı dökülmüş,
Milli hislerle alevlenip,
Uzayıp uzayıp yükselir gönlümden
(Milli Endişe, s. 555)

Rusya İmparatorluğu'nda milletleri sınırlandırma politikasının güçlendiği yıllarda, ayrıca "Kırılan Ümit", "Sonbahar Rüzgari", "Pişmanlık", "Rica" gibi şiirlerinde umutsuzluk, çaresizlik, içe kapanma kıvılcımları sızıyor

Bu şiirlerinde ancak kendine bağlı olmayan edebi ve siyasi cılızlığı için özür dileme, yaralı lirik canının çırpınması telaşlanması, bunlardan çıkacak yol bulamayınca acı çekmesi söz konusudur. İç dünya karmaşıklıklarını açma yolunda şair psikolojik tahlil yöntemine başvuruyor; sembolleri yaygın şekilde kullanıyor.

Derin sırların saklandığı lirik şaheserlerinden biri olan "Rica" (1912) şiirinde türkülerde saflık, gönül tesellisi, iyi kalplilik sembolü ak güvercinle anlatılıyor; kötülüğü sembolize eden kara küvvetler, zalimlik ruhu 'kuzgun' şeklinde tasvir ediliyor.

Ak güvercini elimden aldılar kuzgun vererek;
Ak gerek, pak gerek diye az mı yaş döktüm.

Halkını ihtirasla sevse de Tukay onun gelişmesini engelleyen ön yargıları da görüyor. Zaman zaman hafifçe gülümseyerek, gerek sayırsa, "Samanpazarı yahut Yeni Kesikbaş", "Milletçiler", "Bazı Aydınlarımız" gibi şiirlerinde öfkeyle, acıyla, acı kahrkayla bazı yaralara değiniyordu.

"Söz söylemekte cimrileşsek de akıllı fakirlere, Gül gibi sözler söyleriz paralı ahmaklara." (Ahlaksızlık, s.839).

Tukay'ın sanatında edebi dili geliştirme halkın şiir mirasını öğrenmesiyle iç içedir. Ana dilin en güzel örneklerini o halkın kendi sanatında buluyor ve manevi mirasımız ilmi ve pratik öğrenmeye 1910 yılında "Halk Edebiyatı" konusuna sunduğu geniş içerikli konuşmasında başlıyor. "Tevkilev Türküsü", "Aşkazar Türküsü", "Enişte" gibi bazı türküler köklerini halk tarihine, hüznüne bağlıyor. Mitoloji motiflerini, şarkı kalıplarını edebiyatta geliştirmeye çalışıyor. Ana dilimizin güzelliğinin esnek gücünü, halk gönlüne yakınlığı fevkavede bir mükemmellekle ifade eden "Anadil" adlı (1910) şiirinden başka eser yazmasa bile, Tukay edebiyat tarihinde kalırdı. Bu şiir halkımızın yaşamında en zor yıllarda ulusumuza manevi kanat takılmış ümit nuru saçan bir eserdi, bir de 1990'lı yıllarda milli kalkınma döneminde Tatar halkının milli marşı derecesine yüceldi.

Onun zengin mirasına okurların sevgisi hiçbir zaman soğumayacak. Tukay'ın ölümsüz "Şürelî" balesi F. Jarullin müziği eşliğinde dünyanın her yerini geziyor. Şair eserlerinin yabancı dillere çevirilmesi, ayrıca Türkçe, İngilizce (2010 yılında Londra'da onun seçme eserleri yayımlandı) dünyaya çıkmış olan derlemeleri Tukay şiirlerinin ölümsüzlüğünde ebediyen yaşayan, genç, çağdaş olmasının tamamlayıcı kanıtlardır.

Tukay mirası yabancı ülkelerin bilim adamlarını da bilimsel araştırmalarla coşturuyor, ayrıca Türk bilim adamları Fatma Özkan, Mustafa Öner, Yalmaz Kurt, Romanyalı Mahmud Nedred Türk dilleri konuşan müslüman ülkelerin bilginleri Tukay bilimi gelişmesinde büyük katkıda bulunuyorlar.

Ünlü edebiyatçı yazar Gali Rehim XX. yüzyılın başında Tukay'ı çok doğru değerlendiriyor. "Halk kendi ozanını ayırıp alıyor. O hala birinci halk şairimiz olarak kalacaktır."